

TƏLİMİN OPTİMALLAŞDIRILMASININ ÜSUL, VASİTƏ VƏ TƏRZLƏRİ

Kamal Camalov,

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun Pedaqogika və psixologiya kafedrasının
dosenti, pedaqogika elmləri doktoru, Əməkdar müəllim
e-mail: kamal.camalov@gmail.com*

UOT: 37

Xülasə. Məqalədə təlim-tərbiyə işi və təhsilin inkişafında məktəbin əvəzolunmaz rolu olduğu tədqiq və təhlil süzgəcindən keçirilmişdir. Göstərilir ki, müəllim həm məzmun, həm də forma nöqtəyindən öz işini layiqli və ləyaqətli qurmalıdır. Müəllim şagirdləri zəkaca müdrik, rəftarlarında xeyirxah adamlar kimi yetişdirmək istəyirsə, o zaman məktəbi humanizm emalatxanalarına çevirməlidir. Həmçinin məqalədə o da vurğulanır ki, müəllim şagirdlərin bacarıqlarına uyğun olaraq onlara öz fikrini söyləmək imkanı verməlidir. Məqalədəki fikirlər onu da deməyə əsas verir ki, çağdaş dövrün müəllimi şagirdlərə güzəştə, nəzakətə yanaşmağı bacarmalı, şagirdlərin qəlbini sərt ifadələri ilə sındırmamalı, əksinə, onlara valideyn məhəbbəti, nəvəsi göstərməlidir. Çünki müəllim, ancaq öz həlimliyi, səmimiyyəti ilə şagirdlərin qəlbinə yol tapar, bu vasilə ilə onlarla mənəvi ünsiyyətə girməyi bacara bilər.

Açar sözlər: təlimin optimallaşdırılması, üsul, vasitə və tərz, təlim və tərbiyə, müəllim-şagird, humanizm emalatxanası.

Key words: optimization of training, method, means and style, training and education, teacher-student, humanism workshop.

Ключевые слова: оптимизация обучения, метод, средства и стиль, обучение и образование, учитель-ученик, мастерская гуманизма.

Dünyaya gəlmiş-getmiş bütün ictimai xadimlər müəllimin işinə böyük əhəmiyyət vermiş və müəllimin mövqeyini mövcud olmuş bütün cəmiyyətlərdəkindən yüksəkdə tutmağı lazım bilmişlər. Çünki müəllimin vəzifələri məsuliyyətli və şərəflidir. Müəllimlik gənc nəsli təlim və tərbiyə etmək vəzifəsini daşıyır. Müəllim, həmçinin məktəb ərazisindən kənara çıxaraq cəmiyyət içində fikir oyadır, kütlə içərisində bu zamana qədər ilan kimi boğaza sarılan mövhumatçılığa qarşı mübarizə aparır. Çünki “müasir

dünyamızın inkişaf dinamikasına xas olan bu məntiq, yalnız təhsil müstəvisində böyük uğurlarla nəticələnir” [1, s.305].

Məktəbin təlim və tərbiyə işində müəllimin böyük rolu olduğunu hər şeydən əvvəl bu cəhət göstərir ki, şagirdlərin əxlaqı, bilik keyfiyyəti, onların dünyagörüşü, sosiallaşması, məhz müəllimə məxsus olan keyfiyyətlərdən asılı olur. Yan Amos Komenski əbəs yerə demirdi ki, “müəllimlər mömin, namuslu, fəal və əməksevər şəxslər olmalıdırlar, zahiri görünüş üçün deyil, əsl həqiqətdə onlar başqalarına aşılmalı olduqları

xeyirxahlığın canlı nümunəsi olmalıdırlar (heç bir süni şey uzun müddət davam edə bilməz)” [3, s.372].

Yeni insan tərbiyəsi ilə əlaqədar olaraq müəllimlərin qarşısında hazırda daha ciddi vəzifələr durur. Şagirdlərin məktəblərdə faktiki olaraq aldıkları bilik həcmi, habelə bu biliklərin möhkəm olması nəticə etibarilə müəllimdən, onun iş keyfiyyətindən asılı olur. Şagirdlərin müvəffəqiyyəti müəllimin hər hansı bir mövzunu aydın, ətraflı və maraqlı şəkildə izah etməsindən, onların biliyini möhkəmləndirmək üçün əlavə olaraq verdiyi tapşırıqları yoxlamaq bacarığından, onlar üçün müstəqil məşğələlər təşkil etməsindən, biliklərində olan nöqsanları vaxtında görmək və aradan qaldırmaq qabiliyyətindən asılıdır. Tədris vəsaitində, məktəb mexanizmində nöqsan olarsa, bunların mənfi təsiri müəllimin yaxşı işi ilə aradan götürülə bilər. Lakin müəllimin özündə nöqsan olarsa, bunlar proqramların mükəmməl və tədris avadanlığının yüksək keyfiyyətli olması ilə islah edilə bilməz. Bunları müəllim özü özünü-tənqid prosesində islah etməlidir. Beləliklə, müəllim işə səmimi yanaşma nəticəsində hər zaman özünə köməkçi tapa bilər.

Məktəblər şagirdlər üçün ictimai yer olarsa...

Təbiət qüvvələrini əldə edib onu təşkil etməyə xidmət edən zəhmət, əlbəttə, maraqlı və cəlbəedici. Lakin yeni yetişən nəsildə bəşəriyyət varlığının yüksək forması olan cəmiyyət üçün yaradıcı gənclər yetişdirmək daha maraqlı və cəlbəedici. Ona görə də böyük çex pedaqoqu Komenski yazır ki, “yalnız varlıların və adlısanlı şəxslərin uşaqları deyil, əksinə, hamı adlısanlılar, adsız-sansızlar, varlılar və yoxsullar, oğlanlar və qızlar bütün şəhərlərdə və qəsəbələrdə, kəndlərdə və kəndciklərdə bərabər olaraq məktəbə cəlb edilməlidirlər” [3, s.93]. Çünki dünyaya gələn bütün insanlar yalnız bir əsas məqsədlə yaranmışlar: insan olmaq. Müəllim şagirdlərə elmi, milli-mənəvi və bəşəri dəyərləri lazımı qaydada mənimsətməyi bacarsa, şagirdlərdə mövcud həyatı səmərəli keçirmələri üçün nikbinlik oyadarsa, onda gələcək həyata ləyaqətli vətənpərvər vətəndaşlar hazırlanmış olar.

Məktəblər humanizm emalatxanalarına bənzəməlidir

Cəmiyyət tərəfindən bilik, bacarıq və vər-

dişlərdə toplanmış təcrübəni böyüməkdə olan nəsle müntəzəm surətdə öyrədən məktəblər meydana gəlmiş vaxtdan təhsil və təlim marağı dairəsinə səbəb olmuşdur. Təhsil və təlim nəzəriyyəsi olan didaktika pedaqogikanın xüsusi bir sahəsidir. Müəllim didaktik metodlarla təlimdə meydana çıxan hadisə və proseslərin qanunauyğunluqlarını, şagirdin şəxsiyyətinin formalaşmasına bu qanunauyğunluqların təsirini, təlimin ayrı-ayrı cəhətlərini obyektiv və subyektiv amillərlə şərtlənməsini izah edir və öyrədir. Didaktika həm insanların bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməsi kimi, həm də təlim prosesində qazanılmış bilik, bacarıq və vərdislər sistemi kimi başa düşülür. “Didaktika hər şeyi hamıya öyrətmək məharətidir” şüarının banisi Y.A.Komenski qeyd edir ki, məktəblərdə təlim ümumi olmalıdır. **Məktəblərdə öyrətmək və öyrənmək nədən ibarətdir?** sualına belə açıqlama verir: “İndi məktəblərdə hamını hər şeyə öyrətmək, lazım gəldiyini göstərmək lazımdır. Lakin bu ifadədən bizim, guya bütün elmləri və sənətləri bilməyi (xüsusilə tamam və dərindən bilməyi) tələb etdiyimiz anlaşılsın. Bu, işin mahiyyəti etibarilə faydasız olardı, həyatımızın qısalığı üzündən kimsə üçün mümkün olmazdı. Çünki biz görürük ki, hər bir elm – fizika, hesab, həndəsə, astronomiya və bu kimi elmlər, hətta kənd təsərrüfatı və ya bağçılıq o qədər geniş və dərin ki, ən görkəmli ziyalılar belə, bütün ömürlərini nəzəri mühakimələrə və təcrübələrə sərf etsəydilər hamısını əhatə edə bilməzdilər” [3, s.73]. Y.A.Komenski buna nümunə olaraq riyaziyyat elmində – Pifaqoru, mexanika elmində – Arximedi, dağ və mədən işlərində (metallurgiyada) – Aqrikolanı, ritorika elmində – Linqoliyanı (o, kamil Siseronçu olmaq üçün təkcə bu elm ilə məşğul olmuşdu) nümunə göstərir. Ancaq yenə də müəllim şagirdlərinə mövcud olan və ətrafda cərəyan edən ən mühüm məsələlərin əsaslarını, xassə və məqsədlərini anlatmağa çalışmalıdır. Çünki insanlar dünyaya yalnız müşahidəçi olmaq üçün deyil, həm də fəaliyyət göstərmək üçün göndəriliblər. Deməli, heç bir müstəsna olmadan məktəblərdə və məktəblər sayəsində aşağıdakılara çalışmaq lazımdır:

– *elmlər və sənətlər vasitəsilə qabiliyyətlər inkişaf etdirilməli;*

– *dillər təkmilləşdirilməli;*

– bütün əxlaqi qaydalara uyğun olaraq xeyirxahlıq və əxlaqi görüşlər hər cəhətdən inkişaf etdirilməli;

– Allaha həqiqətən hörmət edilməlidir.

Y.A.Komenski məktəblərin humanizm emalatxanasına bənzəməsini arzu edir. Yəni uşaq məktəbdə şüurlu olarsa, özü-özünə hakim olarsa, müəllimini sevindirən insan olarsa, bu zaman məktəblər humanizm emalatxanalarına bənzəyər. Bu da o zaman mümkündür ki, məktəbin müəllim və şagirdləri zəkaca müdrik, rəftarlarında xeyirxah insan olmaqla üzərlərində çox zəhmət çəkmiş olsunlar.

Təlimdə elmlilik, sistemlilik və ardıcılıq gözlənilərsə...

Ümumtəhsil məktəblərində *elmlilik prinsipi* demək olar ki, bütün təlim fənlərinin strukturunu və məzmununu nəzərdən keçirib dəyişdirməyi tələb edir. Çünki elm inkişafdadır. “Elmlilik prinsipi ayrı-ayrı fənlər üzrə öyrənilən faktların, anlayış və qanunauyğunluqların sisteminin mənbəyi kimi elmə əsaslanmağı nəzərdə tutur” [2, s.122]. Y.A.Komenski yazır ki, elmdə müşahidə və ya seyretmə müəyyən ünsürlərlə, yəni gözlə, obyektə və işıqla şərtlənir. Belə ünsürlər mövcud olduqda, ancaq görmək mümkün olur. Daxili görmənin gözü ağıldır və ya zehni qabiliyyətdir. Obyektə ağıl xaricində və daxilində olan bütün şeylər, işığı isə diqqətdir. Xarici görmədə bütün şeyləri olduğu kimi görmək üçün müəyyən üsul (vasitə) lazım olduğu kimi, burada da müəyyən üsul lazımdır ki, hər şeyi o üsulla təqdim edəndə ağıl onları düzgün, asan qavrasın və dərk etsin. Komenski deyir ki, əgər şagird müəllimin aşağıdakı dörd şərtinə əməl edərsə, onda o, elmlərin sirlərindən asanlıqla baş açə bilər:

– o, (şagird – K.C.) *saf mənəvi gözə malik olmalı*;

– *obyektlər həmin şəxsin (şagirdin – K.C.) qarşısına qoyulmalı*;

– *həmin şəxs (şagird – K.C.) hökmən diqqətli olmalı*;

– *müşahidə ediləcək şeylər lazımi qayda ilə bir-birinin ardınca təqdim olunmalıdır*.

Bu zaman həmin şəxs, hər şeyi düzgün və asanlıqla mənimsəyəcəkdir [3, s.175].

Təlimdə *sistemlilik* və *ardıcılıq* olmasa, o zaman elmlikdən danışmaq olmaz. Tədrisin gedişi

bilik əldə etmək vəzifəsinə, qəti surətdə çərçivəyə alınmış sistemlik bilik əsaslarının mənimsənilməsinə uyğun olmalıdır. Bilik həcmi və onların mənimsəmə metodları bir-birinə qarşı qoyulmadan həll edilə bilməz. Bunlar bir-birinə bağlıdır. Məzmun həlledici rol oynayır. Şagirdlərə çərçivəyə alınmış bilik dairəsi verilməlidir. Metod bu vəzifəyə mane olmaq deyil, onun həllinə yardım göstərməlidir. Maddi təhsil vəzifəsinə, yəni faktiki biliklər əldə etmək vəzifəsinə formal təhsil vəzifəsinə və şagirdlərdə təfəkkürü inkişaf etdirmək, onları müstəqil olaraq bilik kəsb etmək vəzifəsinə alısdırmaq işini bir-birinə qarşı qoymaq düzgün deyildir. Bu cür qarşı-qoyma vahid bir vəzifənin bir-birini yox edən vəzifəyə bölünməsi, məsələnin belə antielmi surətdə həll edilməsidir. Şagirdlərdə vərdiş yaratmaq işində ciddi ardıcılığa riayət etməklə bilikləri möhkəm mənimsətmək olar. Hər bir yeni bilik elementi məlum olan şeyə əsaslandığı halda, artıq mənimsənilmiş olan cəhətə dərinə daxil olduqda şagird tərəfindən möhkəm mənimsənilir. Şagird üçün çətinliyin artmasında tədrisiliyə riayət edilməsi tədris işində onun müvəffəqiyyətlərinin doğru təminatıdır. Hisslərimiz, duyğularımız bir-birinə necə möhkəm birləşibsə, təlimdə də sistemlilik və ardıcılıq bir-birinə möhkəm birləşməlidir.

Sistemlilik olmadan təlimin elmiliyi mümkün deyildir. “Sistemlilik və ardıcılıq prinsipi elmlilik prinsipi ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır” [4, s.129]. O mexaniki surətdə məktəbə gətirilə bilməz və gətirilməməlidir. Lakin tədris fənnində olan sistem onu elmə yaxınlaşdırən xüsusiyyətlərdən biridir. Elmdə olduqca çox mücərrəd material, fərziyyə, elmi nəzəriyyə, mübahisəli konsepsiyalar vardır. Məktəbdə şagirdlərə müəyyənəşdirilmiş, elm tərəfindən qəbul olunmuş biliklər, əlbəttə, uşaqlar və yetişmələr üçün müəssər olan, onların yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun verilir.

Keçirilən mövzular müstəqil mövzular vasitəsilə aparılarsa...

Bildiyimiz kimi, Y.A.Komenski əyanilik prinsipini müəllimlər üçün “qızıl qayda” [3, s.176] adlandırır. Qeyd edir ki, “əyani qavrayış yolu ilə mənimsənilmiş biliklər həmişə möhkəm olur. Əgər mən bir dəfə də olsa, qəndi dadmışamsa, dəvəni görmüşəmsə, bülbülün səsinə eşitmi-

şəmsə, Romada olub onu müşahidə etmişəmsə (ancaq diqqətlə), əlbəttə, bütün bunlar hafizədə möhkəm nəqşlənir və unudulmur. Gözü ilə görən bir şahid, yalnız eşitdiyinə görə danışan on şahiddən yaxşıdır... Məsələn, nəbatatşünaslar, zooqraflar, həndəsə mütəxəssisləri, geodizistlər öz izahatlarına şəkillər əlavə edirlər ki, bu da çox faydalıdır. Fizika tədrisində, habelə başqa fənlərin tədrisində də bu yoldan istifadə etmək məsləhətdir” [2, s.175]. K.D.Uşinski də Komenski kimi təkid edir ki, “uşaq rənglərlə, formalarla, surətlərlə fikirləşir, ona görə də əyaniliyin köməyi ilə hər şey daha asan və daha möhkəm mənimsənilir” – deyərək, əyaniliyin zəruriliyini əsaslandırırdı.

Dövrünün yaradıcı və qabaqcıl müəllimləri adını qazanmış J.J.Russo, İ.H.Pestalotsi, A.Disterveq [5, s.182], K.D.Uşinski və başqalarının əyanilik haqqında fikir və ideyalarını ümumi kontekstdə belə ifadə edə bilərik: Müəllim dərslərdə hər bir yeni elmi bilik verən mövzu haqqında konkret hadisələrin, ətraf aləmdəki cisimlərin müxtəlifliyini əks etdirməyi bacarsa, bu zaman əyani vəsaitlərlə şagirdlərin dərkətmə fəaliyyəti asanlaşar, əyaniliyin yaratdığı canlı əlaqələr uzun müddət şagirdlərin yaddaşlarında iz salmış olar.

Məktəb şagirdləri onlara əlverişli olan bilikləri tam düşüncəli surətdə mənimsəməlidirlər. Onların ən sadə bilikləri belə möhkəm, daha bərk və sarsılmaz olmalıdır. Hər bir şagird yalnız mənimsədiyi nəticələri, qaydaları praktikada o halda, düzgün və dəyişməz şəkildə tətbiq edə bilər ki, o, öz nəticələrinin sahibi olsun və bu nəticələri düşüncəli surətdə mənimsəmiş olsun. Öyrənilən şeyi düşünmədən həyata keçirtmək, ancaq sxolastik metodlarına xarakter halıdır. Fransız humanisti Monten deyirdi: “Biz yalnız hafizəmizi doldurmaq üçün işləyirik, aqlımızı və vicdanımızı doldurmuruq. Həzm olmayan, qida horrasına çevrilməyən və orqanizmə tərfindən mənimsənilməyən qidanın nə kimi faydası ola bilər?” Monten 15-16 il məktəbdə oxuduqdan sonra qayıtmış gənc haqqında belə yazır: “O, doldurulmuş ruhunu gətirməli idi, amma üfürülüb şişirilmiş ruhunu gətirdi – ruhunu doldurmaq əvəzinə onu üfürüb şişirmişdir. Daima şagirdin qulağına çıxırırlar, guya qıfa bir şey tökürlər, şagirdin vəzifəsi isə ona deyilən sözləri

təkrar etməkdən ibarətdir. Mən istərdim ki, müəllim işin bu cəhətini düzəltsin, istərdim ki, işin lap əvvəlindən şagirdin bacarıqlarına uyğun olaraq ona öz fikrini söyləmək imkanı versin, onda cisimlərə qarşı zövq oyatsın, şagird cisimləri seçməyi, bunların arasındakı fərqləri tapmağı bacarsın, müəllim bəzən şagirdə yol göstərsin, bəzən də bu yolu tapmağı öz öhdəsinə buraxsın...”.

Çox təəssüf hissi ilə bildirək ki, çağdaş dövrümüzdə də elə müəllimlərimiz vardır ki, hələ də öyrənilən mövzunun mənasını anlamadan onu mexaniki surətdə öyrədir, əzbərlədir. Unudur ki, belə olduqda şagirdlərin hafizələrinin yalnız bir tərəfi “dolur”. Unudurlar ki, onlar bu zaman şagirdlərə saxtalaşdırılmış elm verir, onların hafizələrini gərəksiz şeylərlə doldurur və uşağın müstəqil aktiv təfəkkürünü inkişafdan zəlil qoyurlar. Halbuki, “şagirdlərin idrak prosesinin fəaliyyət dinamikasını elə tənzimləmək lazımdır ki, onlar duyduqları predmet və hadisələri, yeni elmi-nəzəri faktları dərindən mənimsəyib qavrasın, hafizəsində saxlasın, hifz etsin, sonra təfəkkür süzgəcindən keçirərək nitq vasitəsilə onu ifadə edə bilsin” [6, s.169].

Y.A.Komenski müəllimə yüksək qiymət verərək deyir ki, öz işini forma üçün deyil, ciddi və mehriban surətdə yerinə yetirən müəllim həqiqi pedaqoqdur. Onun fikrincə, məktəbin düzgün işləməməsində əksər halda müəllimin özü təqsirkardır. O, şagirdlərə yaxın, səmimi olmağı müəllimdən tələb edərək yazırdı: “Əgər müəllimlər şagirdlərə güzgütlə və nəzakətlə yanaşsalar, şagirdlərin qəlbini sərt ifadələri ilə sındırmasalar, əksinə, onları atalıq məhəbbəti, nəvazişi və nəsihətlərlə özlərinə cəlb etsələr, məşğələlərə başlayarkən məşğələlərin üstünlüyünü, xoş və asan olduğunu açıb göstərsələr, əgər müəllimlər ən çalışqan şagirdləri bəzən tərif etməklə həvəsləndirsələr, əgər onlar şagirdləri öz evlərinə dəvət edərək, orada, eləcə də sinif otağında onlara sonralar da öyrənməli olacaqları şeylərin şəkillərini, optika və ya həndəsi alətləri, qlobusları və uşaqları heyratə gətirəcək bu kimi başqa şeyləri göstərərək izah etsələr, daha sonra, əgər onlar uşaqlar vasitəsilə bəzən ata-analara hər hansı bir məlumat göndərsələr uşaqda biliyə həvəs oyanar, bir sözlə, əgər müəllimlər şagird-

lərinə şəfqətli münasibət göstərsələr asanlıqla onların qəlbini özlərinə elə cəlb edərlər ki, uşaqlar məktəbə gəlməyə evdə qalmaqdan daha artıq həvəs göstərsələr” [3, s.122-123].

Bu mənada, dünya şöhrətli Üzeyir Hacıbəyov da qeyd edir ki, müəllim pedaqogika, psixologiya elmlərini dərinlən bilməli, xalq balalarını sevməyi bacarmalı, ana dilinin təmizliyini və gözəlliyini qorumalı, həmçinin geniş dünyagörüşlü, elmlə, mərifətli bir müəllim olmalıdır. “Tərbiyə işində cüzi səhlənkarlıq uşağın gələcəyini pozub, evini yıxar. Zəti bizim oxumuşlarımızın da bu gün hamını məyus edən bəzi pis-pis əməllərinə də onların uşaqlıqda fəna yolda tərbiyə olunmalarıdır” [7, s.162].

Məlumdən məchula və yaxud sadədən mürəkkəbə

Şagirdin əqli təcrübəsindəki hisdən, sadə olan qavrayışından başlayaraq və yaxud başqa cür desək, cisimlərin qavrayışından başlayaraq inkişaf edib, ümumi təsəvvür alınmasına doğru mücərrəd sadə olan şeylərdə daha ümumi anlayışlar yaradılmasına doğru gedir. Bu iki nöqtə arasında uşağın əqli cisimləri müqayisə etmək, onu hissələrə ayırmaq, mühüm əlamətləri tapmaq kimi mürəkkəb proseslər üzərində işləyir. Y.A.Komenski şagirdlərə “nələri öyrətmək və öyrənməyə dair qaydalar”dan bəhs edərkən yazır ki, “sadə mürəkkəbdən qabaq gəlməlidir, o daha asan öyrənilir... Bu qaydaya müdriklik verən və onun yolunu işıqlandıran belə bir qızıl qayda vardır: yaxşı şeyləri ehtirasla, daha yaxşı şeyləri daha böyük ehtirasla, ən yaxşı şeyləri isə ən qüvvətli ehtirasla mənimsəməyi və icra etməyi öyrədən məktəb xoşbəxtdir” [2, s.251]. Deməli, təlim prosesində “öyrənənin fitri istedadı, yaradıcılıq qabiliyyəti nəzərə alınmalıdır” [8, s.125]. Təbii ki, şagirdin fitri istedadı, yaradıcılıq qabiliyyəti nəzərə alınarsa, diqqət edilərsə, gələcəkdə bundan millət də, xalq da faydalanmış olacaqdır. Alınmazsa, diqqət edilməzsə, pedaqog Üzeyir bəyin sözləri ilə desək, qabiliyyətlilər də cəmiyyət arasında məhv olub itəcəklər. Ü.Hacıbəyov yazır: “Məktəblərimizdə oxuyan şagirdlərə baxıram, onların içində elələrini görürəm ki, istedad və qabiliyyətləri özlərində, işlərində, danışıklarında aşıkardır. Və fikir edirəm, əcəba bunlara vüsət veriləcəkdirmi ki, öz iste-

dadları iqtizasınca təlim görüb, axırda işlərindəki məharətlə millətə mənfəətlər yetirsinlər? Yoxsa, ağır şərait içində hər bir qabiliyyətləri məhv və nabud olacaqdır...” [9, s.159].

Nəticə. Yuxarıda deyilənləri və araşdırmalarımızı ümumiləşdirərək belə deyə bilərik ki:

– müəllim təlimin təşkili prosesində şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi tərbiyəsinə formalaşdırılmalı, xüsusi səy və təlaş göstərməli, onlarda yaradıcı tərbiyəni tərbiyə etməlidir;

– müəllim həm məzmun, həm də forma nöqtəyi-nəzərindən öz işini layiqli və ləyaqətli qurmalıdır;

– müəllim təlim prosesində şagirdlərin axtarıcı, yaradıcı fəaliyyət göstərməsinə münbit zəmin yaratmaq istəyirsə, o zaman aydın şəkildə təsviri, müqayisəli, izahlı ümumiləşdirmələr aparmalıdır;

– müəllim şagirdləri zəkaca müdrik, rəftarlarında xeyirxah adamlar kimi yetişdirmək istəyirsə, o zaman məktəbi humanizm emalatxanasına çevirməlidir;

– müəllim şagirdlərdə gərəksə ifadədə və gərəksə də vərdiş yaratmaq işində ciddi ardıcılığa riayət etməlidir;

– müəllim şagirdlərdə hislərimiz, duyğularımız bir-birinə necə möhkəm birləşib, təlimdə də elmiliyi, sistemliliyi və ardıcılığı bir-birinə möhkəm birləşdirməlidir;

– müəllim şagirdlərin ruhunu şar kimi üfürüb doldurmaqla yox, şagirdlərin bacarıqlarına uyğun olaraq ona öz fikrini söyləmək imkanı verməlidir;

– müəllim şagirdlərə güzəştlə, nəzakətlə yanaşmalı, şagirdlərin qəlbini sərt ifadələri ilə sındırmamalı, əksinə, onlara atalıq, analıq məhəbbəti, nəvəsi göstərməlidir;

– müəllim öz həlimliyi, səmimiyyəti ilə şagirdlərin qəlbinə yol tapmalı, onlarla mənəvi ünsiyyətə girməyi bacarmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsəni O. Təhsilin müasir psixoloji problemləri. Naxçıvan, Əcəmi, 2017, 416 səh.
2. Komenski Y.A. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı, Azərnəşr, 1961, 340 səh.
3. Komenski Y.A. Böyük didaktika. Bakı, Elm və təhsil, 2012, 388 səh.

4. Abbasov A. Pedagogika (orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti). Bakı, Mütərcim, 2010, 360 səh.

5. Qasimova L., Mahmudova R. Pedagogika. Bakı, Çarşıoğlu, 2012, 548 səh.

6. Sadıqov F., Həsənlı O. Didaktika. Bakı, Elm və təhsil, 2015, 272 səh.

7. Hacıbəyov Ü. Əsərləri. 6 cildə, IV c. Bakı, Azərbaycan SSR EA, 1968, 307 səh.

8. Axundova İ. Tədris prosesində tədrisin yüksəldilməsi yolları. "Pedaqoji Universitet xəbərləri" jurnalı. Bakı, 2000, №1-2, səh.125-132.

9. Hacıbəyov Ü. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıcı, 1985, 653 səh.

K.Jamalov

Methods, means and types of training optimisation

Abstract

Article named the irreplaceable role of school in the development of teaching, upbringing and education has been researched and analysed. It is shown that, a teacher must organize his work in a decent and dignified manner both in terms of content and form; if a teacher wants to educate students as intelligent people, people with kind behaviour, then he or she must turn the school into humanism workshops. The article also emphasizes that a teacher should not inflate the students' spirits like a balloon, but give them the opportunity to express themselves according to their abilities. The ideas in the article also suggest that a modern teacher should treat students with compassion and courtesy, he or she must not

break the hearts of students with harsh words, but show them parently love and affection. Because a teacher can find a way into the hearts of his or her students only with his or her meekness and gentleness, by this way he or she can communicate with them spiritually.

К.Джамалов

Методы, приемы и средства оптимизации обучения

Аннотация

Была проанализирована и исследована незаменимая роль школы в развитии обучения, воспитания и образования. Показано, что учитель должен строить свою работу подобающим образом, достойно как с точки зрения содержания, так и с точки зрения формы; если учитель хочет воспитывать учеников как мудрых по разуму, добрых по отношению к ним людей, то он должен превратить школу в своеобразную мастерскую гуманизма. Также в статье подчеркивается, что учитель должен дать им возможность высказать свое мнение в соответствии с умениями учеников. Мнения, изложенные в статье, дают основание говорить и о том, что современный учитель должен уметь идти на уступки ученикам, быть вежливым, не разбивать сердца учеников своими резкими высказываниями, а, напротив, проявлять к ним родительскую любовь, ласку. Потому что учитель может только со своей кротостью, мягкостью находить путь к сердцам учеников, этим способом войти с ними в духовное общение.